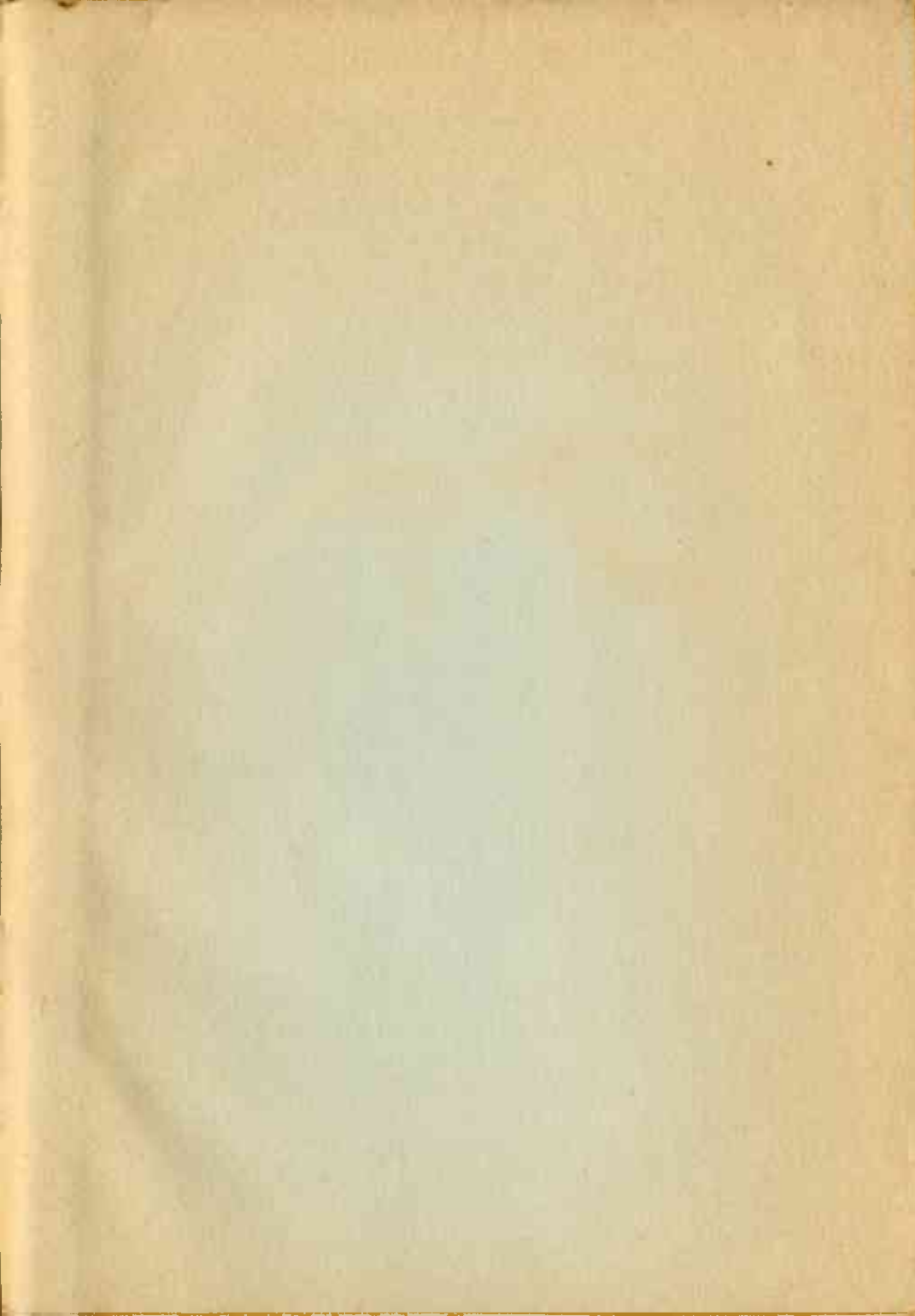

הרב ד"ר צבי הרכבי

ב י ת א ב י

הוצאת-הספרים הארץ-ישראלית
ירושלים השלמה - בירת ישראל הגדולה

ה ת ש כ

נולדתי בעיר קאטרינוסלאוו, אשר משנת 1926 נקראה דנייפרופטרובסק, ברוסיה. יחסין שעליהן כדאי עצה לספר, היו לאבי, לאינג'ינר יהודה-לייב, או כפי שקראו לו באותה החברה היהודית-הרוסית באותם ימים: לב נויגווייביץ (Л. Н. Нойгвиц) במקום: הרכבי, מפני שברוסית אין ה"א", יחסין שעליהם כתבו וגם אני הקטן כתבתי. אפשר להגיע אפילו עד דוד המלך, דרך רש"י, אבל לא נלך כל כך רחוק. אבי ז"ל נולד בוילנא ומוצא המשפחה הוא מעיר נובוגרודק או כפי שהיהודים קראו לה: נובוגרודק בפלך מינסק. משם יצא הרכבי הראשון, שהיה תלמיד הגאון מוילנא. שמו היה רבי גרשון, והוא עלה עם תלמידי הגר"א, בעליית"חזון ציון", כלפני 150 שנה-חקע"ט-לצפת. עשיר היה האיש, השאיר בניין בלב נאוגרודק, שבו היה גם קלויז, בית-מדרש) שלו, אשר התקיים עד השואה ואולי מתקיים עד היום הזה. הביא איחיו אח אשחז, ואת הונו במזמנים, קנה פרמס, בנה בית ובנה ישיבה ובית-מדרש לתלמידי הגאון, אשר היו ב"גלות", אצלהחסידים ואצל הספרדים והוא "גאל" אותם על ידי כך שבנה בית-מדרש לפרושים-ככה נקראו תלמידי הגאון בא"י - וגם פירנס בית מדרש זה. ומסורת המשפחה, שנחה בצידקות, שלא אכל אפילו סעודה אחת בלי אורחים על שולחנו. זה היה הרכבי הראשון, אשר קיבל שם משפחה זה. ואני גודד אותו ממלה הרכבה, כמו חנה-תורי, אמונה-אמוני (כך כתבו התיבונים), כך מהרכבה - הרכבי (וקמץ-א). ואחרי רב גרשון הראשון, לא היה דור מבני הרכבי, אשר לא עלו לארץ. ועכשיו לא אמנה את כולם, רק אחרים.

נכדו של רבי גרשון, רבי יעקב הרכבי, עלה במאה הקודמת והיה כ-40 שנה ראש ישיבת ישיבת"עץ היום" בירושלים. ועליו עוד שמעתי מפי הרב חול"פ (זצ"ל), שהספיק ללמוד אצלו וגם מן הישיש(יארין ימיט'ר) אהרון היות, שגם הוא בילדותו עוד ישב על-יד שולחנו של רב יעקב "נאוגרודק" - כך קראו לו. גם פרופיסור ויבלין שמע את שמעו.

רבי יעקב זה היה אביו של פאר משפחת ההרכבים, פרופסור אברהם אליהו הרכבי מספרבובג, שעליו אין צורך להאריך את הדיבור, כי הוא מן המפורסמים שאינם צריכים ראיה.

בין האישים הבולטים במשפחת הרכבי ברוסיה: היו עוזר"ה לאדימיר הרכבי במוסקבה, וגם הבלשן והחוקר באידיש מן הראשונים, אלכסנדר הרכבי, בעל המילונים, שבא מנאוגרודק דרך ווילנא לארצות הברית ואחר כך ישב שם כל חייו. ורופא אני להזכיר עוד אחד מן ההרכבים, ש היה בין בני-ישיבים, וגם הוא אלכסנדר הרכבי. איתדע מזלו, שכפי שכתב לי פעם משה סמילנסקי, ולא כתבו עליו, אף כי הוא הופיע ב"ספר ראשון לציו" ועוד. ליקסתי מסביבו מכל מיני מקורות מקצועיים וזכא משהו קרה"ל על בילוי זה, שחי עד המלחמה הראשונה בירושלים ואז נסע לאמריקה, ונעלמו עקבותיו, כנראה נפטר בזמן המלחמה.

את אברהם אליהו הרכבי לא היכרתי, הוא מת ב-1919 והלך לעולמו בזמן המלחמה האזרחית. חוץ אנדרלמוסיה לא נספד כהלכה. הגעתי ללנינגרד רק לפני 5 שנים. עליתי לקברו, גם בבית הכנסת במקום, שהיחה עדיין טבלה ועליה נחה כתוב ברוסית, שכאן ישב החוקר המפורסם וכו'. עליו שמעתי הרבה מאבי ז"ל ומאחותו, הדודה סוניה קראנצפלד, ודמותו הייתה כאילו מהלכת בבית, כמו בכל המשפחות השייכות

למשפחת הרכבי, הוא היה והוא הוה פאר המשפחה. המוצא היה גאווארדוק, אבל אבא ז"ל נולד כבר בוויילנא, מפני שאביו וגם סבו, רבי בצלאל יוסף-הרכבי, ⁴היה ~~היה~~ אביה של המדינה דבורה ראס, גרו כבר בוויילנא. דרך רבי יוסף-בצלאל הרכבי, חוט היוחסין נקשר גם במשפחת שטראסן: רבי שמואל שטראסן, הרש"ש הידוע, ובנו רבי סתא, בעל הספריה המפורסמת, שאת שרידיה זכית לפני שנים אחדות לגאול, לאחר גלגולים רבים מוויילנא לאופנבך ומאופנבך לאיוו"א, המכון המדעי לאיוו"א בניו-ארק שכלה לשם מוויילנא. אונברג ופרופ' לב לגדאו מחיחסים למשפחה הרכבי מצד אמותיהם.

אבא שנולד בוויילנא כאמור, כנראה שלא הכיר כבר את הרש"ש. אבל הוא הכיר את סבתו צלונצ-איטל, שהיתה בתו של הרש"ש ואשתו של יוסף-בצלאל הרכבי. אבא החיחס מאמו, שהיתה בת 25 בלידתה, הוץ מאחותו ומסבו, עוד בן לאביו, ואז הם גרו כבר בחורבן, שבאוקראינה. הוא הקטן בן 5, אחד עם אחותו הגדולה מסבו, נשלחו אל סבתא צלונצ-איטל ש בוויילנא. שם ודאי נשלח גם לחדר. וזאת אני זוכר, שאבא היה מספר, שהיה הולך עם מנורה-יד בבוקר בהשכמה, וכן מנורה במית הכנסת אחרי ערבית בלילה בחושך, באמרו "קדיש" אחרי אמו. על סבתא זאת צלונצ-איטל הרכבי לבית ש שטראסן שמעתי, אחרי מות אבא, מהדודה /שהיתה גרה אִתנו, סוניה קראנצפלד. אש ה זאת, לפני מאה שנים בוויילנא, בת הגאון החלמודי, אמנם הרש"ש לא תפס שום משה רבנית כמו הגאון מוויילנא; הוא היה עשיר, אמיר וכל היינו למר) היתה אשה כש רה, שומרת מצוות, ומתנחת את נכדיה למצוות. עוד ראיתי אצל אבא את הטליח-הקסנה שהיתה בשביל הנכדיה ⁵המסמלת חתונתה ובעתה היה סגל, אני זוכר זאת כמו היום.

והנה אשה זאת ידעה יפה גרמנית, היתה חוחמת על איזה שבועון גרמני, והיתה מסמרת לדודתי את תוכן הטרגדיות של שקספיר, שודאי קראה אותן בגרמנית. מאז, אחרי שהות של שנה-שנתיים בביחה של סבתא זאת, נשלחו שני היתומים לריגא, לפנסיון יהודי ⁶או גרמני-יהודי מסורתי, להחזקתו שנים אחדות. ולאחר ככן גלקו על ידי האב גרשון, שהיה בקיד הברת סוכר, כאף להשכלה, אבל היא נמנעה מסבו. רק אחיו, זאב וואלף-ולדימיר, עורך הדין ממוסקבה שהזכרנו הוא זכה, או "זכה" להשכלה חינוכית ואקדמית והיה מש פסן בולס, בעל מירות. אריה שנקר מלוויזה חתל-אביב סיפר לי על מקרה, ש נכנס עם יהודי להחיצץ איך לקבל זכות ישיבה במוסקבה והטרידו אה וולאדימיר הרכבי כמה שעות וכששאל שנקר, ש גם במוסקבה לא היה עני, כמה מגיע לעורך הדין? אמר לו ללאדימיר הרכבי: לא, בעד דברים כאלה אין אני נוהג לקבל שכר.

הילדים הועברו לחארקוב, ומאז כנראה לא הוסיפו בהשכלה יאיתית. אבא גמר גימנסיה בהצטינות, אבל להכנס לבית-ספר גבוה להנדסה, כפי שהוא רצה, לא יכול היה ברוסיה. משום כן נשלח על ידי אביב לגרמניה, ובפרייבורג גמר את לימודיו כמהנדס-מכרות.

לאבא היחה צלקת קטנה בפניו. היה אדם למעלה מכינוי כנבחו, מעוצב וגבר-יפה תואר. כשהייתי קטן התענייתי, מאין הצלקת ואבא סיפר לי, שאחד מן הסטודנטים הגרמנים-כן, זה היה במאה ה-19! - העליבו כיהודי, והוא כמנהג הסטודנטים אז בגרמניה, קרא אותו לגו-קרב בהרבות וניצח אותו, אבל יצא בצלקת. אבל צלקת זו אמר-אות היא, אות-כבוד לו...

אני זוכר את אבא ז"ל רק כאיש כולו לבן. חוץ כזקנקנו המחודד, האדמדמ-החום, וגם אבא עליה השלום(אגב, אולי אפשר בסוגריים להגיד, מדוע תכניתינו אלה קרואות "בית אבא" ולא, בית אבא ואבא? הושוותה האם להאב בחודה: כתוב "כבוד את אבין ואת אמן", וכן כתוב במקוב אחר: "איש את אמו ואת אביו תיראו" - היינו בפעם הראשונה הקדים את האב, בפעם השניה הקדים את האם, ולומדים מכאן, דרוש חז"ל, שהשוונו שניהם. לכן התכנית צריכה להיקרא בשם "בית אבא ואמא" או "בית אבא ואבא", פעם כך ופעם כך!) כשהתחתנה אמו, והיא היחה בח 19 והוא בן 30, הכירה אותו כלבן.

והמעשה כן היה:כמהנדס צעיר מתמחה נשלח אבא למכרות ובקטע שהוא היה אחראי לו קתה מפלח והרבה פועלים היו בסכנה, התקשורה אז לא היחה כל כך משוכללת, וגם עכשיו יש מקרים רבים כאלה. היו שעות של מתח גבוה. אבא, כמובן החלים לעלות למעלה לק אחרי שהפועל האחרון יוצה, ויצא מן המכרה-כולו לבן.

בחזרו מלימודיו לרוסיה - בינתיים מת אביו, צעיר היה, כבן 55 - בא אבי לאחותו סוניה קראנצפלד, לייסאנוסלאוו, שהיחה בשואה לדודנס, הרופא האידיאליסט החלוץ ברפואה אמיליאן ד"ר קראנצפלד, היא היחה למכרת גרמניה בבית ספר תיכון יהודי, לאחר שבמה גרמניסטיקה בפקולטה ללשונות החיות, והוא בא אליה להתארח בייקאטרינוסלאוו. וכאן נפגש עם אמי.

ייקאטרינוסלאוו היא עיר צעירה שנבנתה על ידי פטיומקין הפאבוריט של המלכה הרוסית יקאטרינה השניה, שכינה אותה "הגדולה" (ושב ההחילו לכנות אותה ה"גדולה", כמו את פטר הראשון, שהורידו אותו קודם מ"גדלוהו" ועכשיו חזרו אליה). היא קיימת כמאתיים שנה בסך הכל. היא נבנתה בתוך אזור, שקראו לו גובורוסיה, שטופה אז, לפטיומקין בימי יקאטרינה, לרוסיה. היא לא היחה בחינת "כפר לפטיומקין" הידועים לשם תפאורה, אלא לכחהילה יעדו אותה לגדולות - יש אומרים, אפילו להיות בירתה החדשה של רוסיה הגדולה. כעבור זמן קצר אחרי ייסודה היחה היא כבר עיר הפלך. וכך גדלה והתפתחה במשך המאה ה-19; ועכשיו היא מתקרבת למיליון תושבים. תעשייה כבדה, סחר, ברוסיה ועם אוצות חוץ, דרך הדניפר, חקלאות פורחת מטביב, דונבס על מכרותיו לא רחוק, והיא היחה עיר משיכה ליהודים מרחוק, כיון שהיחה בתחום המושב. באו אליה יהודי ליטא, ויהודי בילורוסיה. ובתוך הבאים היו הוריו של זקני, רבי משה כרפס ז"ל, שלפני זמן קצר מלאו 50 שנה לפטירתו. ולמשה כרפס שתי בנות, והגדולה היחה אמי. רעה קראו לה בביה, ואיסה קראו לה בדיכון וראשה שמה היהודי. הסוף היה, שהמנדס הצעיר, בעל יוחסין אבל בלי כספים, לקח את בחו הגדולה - בח 19 - של משה

כרפס הגציר של ייקאטרינוסלאוו. החתונה היתה בוינה, בלי טראסק, בצלעות, כדרך זקני. עם וינה הנה גם קשר לאמא, ששם בפנסייון, יחד עם בית ספר חיכוך, אמן מוסד יהודי, היא החתונה והכלימה אם השכלה, לפי מושגי הימים ההם. החתונה וחירו לייקאטרינוסלאוו. ולא הפך אבא למנהל כל הכסרות של פחם, בוזל, מחצבי-סיד ואבנים, שהיו בידי זקני.

ומשהו על כוצאו של רבי משה כרפס ועליו. משפחה כרפס (שם עצמי!) באה לאוקראינה מוויילנא. אביו ואמו היו אנשים כשרים ועניים; אביו היה חורני, עסק בחתונות. הם באו מכפר זאסליביקה לייקאטרינוסלאוו ושם גדל משה. משהגיע לעול כצוות, להו אותו לוויילנא ללמד בישיבת רמילס" הידועה, ושם שהה ולמד כמה שנים. כשצוין היה לטוב הבייתה, לא היתה פרוסה בכיסו והוא הכנן הכנית בזאת:

הנסיכה היתה עם בעלי עגלות. וכן הבטיחה לבצל העגלה שיצא אתו מוויילנא, שבתחנת הבאה יטלם שכרו. כשהגיע לשם ביקש מעגלון הבא, איתו כאמור, לשלם את שכרו של העגלון הראשון והבטיח לו שהעגלון הבא ישלם לו כפליים. ככה דגיק לייקאטרינוסלאוו ואביו שלם לעגלון האחרון את כל הסכום.

בהיותו צעיר, התייתם כאביו ועול המשפחה, אחים ואחיות ואכו - היה עליו. החחיל דהקעס בקבלנות קטנה בסלילת מסלול-הברזל שרישחו באותם הימים את כל רוסיה. תחילה לקח עי עצמו לסירול עם פועלים ולספק חדרים לוורסטא אחת. כיון שהיה ישר והצליח במשימה בזריזות, התחיל להגדיל את היקף הקבלנות, וכך הגיע לקבלנות גדולה. ומשם-לאחר, ומשם-למכרות. מכיון שיהודים לא יכלו להיות בעלי מכרות, יצא לשווייץ, ייסד חברה שווייצרית-אנונימית, קנה את רוב המניות ועל ידי כך יכול היה לעסוק גם במכרות. ואבא היה מנהל את כל המפעל המסופי הזה. זקני ב-10 אצבעותיו הגיע להון של 18 מליון רובלים, עד מיתתו בשנת 1917, בין שהי מהפכיות. הכנסתו הטנחית היתה מליון רובלים, הוא היה יהודי יור-שמים ולא עסק רק בטונות, אלא עשה את חובתו לעמו. בעשר מהכנסותיו היה לצדקה, לסעד, להרבות, להניח, לארץ-ישראל. פקיד ביותר, מן פרנקל, היה מזונה על כל התשלומים האלה, שהיו משתלמים כמכרות, בכבוד ובדיקנות. 24 מוסדות ייסד וכלכל, לא רק בממון אלא גם בשכלו, שהיה למעלה מן הרגיל. חוץ מחורתו אשר למד בישיבת אבר בוויילנא לא היתה לו השכלה, את השכלתו הדרושה לו, הרוסית, למד מסבא, שהיתה בסימפופול שבקרים. היתה הבת רחוקה הראונה בסימפופול, ה'גמרה בזמנה גימנסיה וגם פתחה בית-ספר וניהלה אותו שם.

כרפס תום הרבה לארץ-ישראל. הוא היה בין גואלי אדמות חל-אביב הראשונים. הוא היה יחד עם ויסוצקי מייסד הסכניון בחיפה. והוא מסר בשלהי שנת 1916 בקאדוקאז לידי צ'לנוב, פניט אל פניט ובחשאי, סיליון וובליס, שפועברו על ידי צ'לנוב מהסדרות הציונית בלונדון, שהיתה עסוקה אז בהכנות להצהרת בלפור וקופחה ריקה.

כפי שאמרת, אבי ז"ל ינק את יהדותו רק בילדותו אצל סבתא. ומאז לכעשה היה רחוק מקיום מצוות ואפילו את מעט העברית שידע, כנראה שכת. אבל הוא לא היה יוצא דופן בסביבה זו. בזכרונותיו של שמריהו לויז, אשר היה "רב מטעם הממשלה" היקאטרינוסלאוו והיה ידיד נפש של זקני כרפס (המגושים בשדרות-רוסטילר 1-2 בחל-אביב של שמריהו לויז) של כרפס היו סמוכים. כרפס גם חשב לפני המלחמה העולמית הראשונה לבנות את ביתו בחל-אביב שם. אבל לא זכה). מתוארת סביבה זו במו באודסה, גם לכאן באו יהודים מהגרים מרחוק, מן העיירות, והעושר וההשכלה גרמו להריקת עול מצוות והתחזקו מהיהדות הטרשית. לעומת זאת, בעיר זו דווקא גדל מן העתיד להיות האדמו"ר מליובאוויטש כלים"א דהיום. לויז מקדיש פרקים שלמים לסביבה היהודית בייקאטרינוסלאוו, למשכלים שלה ואפילו לשומדים שבה. על פי רוב, משומדים לשם "אידיאל". כמו שאמר פעם חבולסון: טוב יותר להיות פרופסור בפטרבורג מלהיות מלמד בוולקוביסק... והוא השתכד "מחוך הכוה". כדי להופיע בכל בית-משפט, צריך היה גם כן לשבול "באמבט", והיו גם כאלה שעשו זאת...

חס ושלום, לא לכדוגה זו הגיע ביתנו, אבל כדי לתאר אותו נאמנה, אני רוצה לציין את האמת. לא כולם בבית זה צמו ביום כפור. את המזונות קבעתי בבית כשהייתי בן 5-6. כשרות הונהגה בחחילה רק בשביל ה"מזיניק" - בשבילי. בפסח הייתה מצה, אבל היה גם חמץ.

לא כן היה ביתו של זקני. גרנו באותה חצר. חצר גדולה הייתה ובה שני בתים בעלי שלוש קומות כל אחד; כלפי חוץ הנויות גדולות ומלון מרכזי, "פראנציה", על מאה חדריו. כל זה היה שייך לזקני; היה לו עוד בית מדרש במעלה ההר. הבחט הכפול עמד במרכז, בלב ייקאטרינוסלאוו בפוספקט הצרוב מס' 105-107 בן 7 ק"מ, לא רחוק מביתו של מושל הפלך, הגוברנסור.

הייתי בן בית אצל זקני. הוא שלקח אותי לבית הכנסת בראשונה, כשהייתי בן 5. ~~ש"ד~~ היה, ובאי היה בבית הכנסת הכורלי, שהיה נמצא לא רחוק מאתנו; בעל בעמיו. אבל להתפלל כחגים בחר לו את בית הכנסת שלידי בית היחומים, שהוא ייסד ופירנס, וכיכלל, והתעניין בחינוכם של היחומים והיחומות; ~~ש"ד~~ - ושם היה הולך מהלך של שעה שלמה, כדי להתפלל איתם. ולשם לקח אותי בראשונה. וכך, מה שואתי אצל זקני, דרשתי-ביקשתי וביצעתי בבייתנו.

אמי הייתה נוטה למסורת, ככה התחנכה בבית אביה. היא הייתה הולכת לבית הכנסת להגיד "יזכור", היא תפנה לי את השלית הקטנה הראשונה. לא כן אבא. קיבלו את השגעון של הבן הקטן כגזירה, שאי אפשר להיפטר ממנה. חשבו "שהא"ל" חעבור במהרה. החיעצו בודאי עם פדגוגים ועם רופאים אין להתנהג. כיראו, שבנפשי ההדבר. מילדותי הייתי בכלל עקשן, לכן קיבלו וסברו. לקחו לי מורה לעברית, שהיה מנהל בית-ספר לעניים, שאמא עליה השלום הייתה כפקחת עליו ודואגת לתקציבו. והוא היה בונדאי. אבל מכלמה שהיה מספר, לפעמים מהוך לגלג ~~עליו~~ יהודי מדי, למדתי איך יהודי צריך להתנהג. כמובן עברו שנים, היו לי אחר כך מלמדים יואים ושלמים. איריש לא דיברו בבית. אנני יודע, אם גם ידעו הורי איריש, כי ביניהם בהחללה, כדי שלא נבין, היו מדברים גרמנית. ואני למדתי "עברית" בעברית". ואם חורבנו או בארו לי דברים קשים, הרו בוארו בווסית. כך כעבור שנים, בירושלים ובהיותי בלטיביה, לימדתי את לשוני לדבר ייריש ואפילו לנאום בה וגם לקרוא.

אבי ז"ל היה מקפיד על כמה דברים ביהדות. ראשית כל-מילה. שנית-נישואין כדת וכדין. אני לא מדבר כלפי עצמו, אני מדבר כלפי אחיותי. שתי אחיותי-השם יקום בם, שנהרגו על ידי הנאצים בדיניפרופטרוטק, יחד עם חמישה וחמישים אלף קדושי עירנו, - לסדו בחאקוב בקטריולוניה. נודע לאבי ז"ל, שמהנדס גוי מחזר אחרי אחת מאחיותי, מיד נסע לחאקוב, הפך עולמות וכיטל כל אפשרות של פגישה. הוא היה יהודי גא. אותי לימד בילדותי שלא לריב ולא להוביץ. רק במקרה אחד, היה אומר, תן סטירה-לחי, בלי להתחשב עם המקבל, אם תוק הוא, אם גדול הוא, אם זקן הוא; כשיקרא לך גוי בשם ז'יד - הרבץ! וכך נהגתי.

בימי הפרעות ומלחמת האזרחים, בשנות 1917-1918, היה ממפקדי ההגנה העצמית. לאחר

בבנינים בחיפה, לומד בסכניון שם - מאז בואי לירושלים, 40 שנה עני יושב כאן.

זוכר אני מכתב, שהש"איר אבי. לא הייתה זאת צוואה, זה היה מכתב לאמא, המכיר מאלות בנוגע לחינוך הבן והבנות. אחת הנקודות שבאותו מכתב היה, לחנך את כולם לעבודה במקצוע. היה מסתן מן החידוש בענין זה, ביחוד בקשר עם חינוך בנות. ובאמת נקודה זו עמדה לאחיותי, היו כולן בעלי השכלה אקדמאית, אחת רופאה ושתיים באקסדויות וידעו לפרנס את עצמן בכבוד.

אמי עליה השלום הייתה - כאמור - נוטה לכסרות. עוד שמורה אחי משה לכיסוי מצות בסדר, שהיא דקמה בצעירותה ועליה דקומים כל אביזרי הקערה ושטותיהם בעברית. היא הייתה תלמידתו של המורה הוותיק א. זוטא, עליו השלום. הוא היה ממד כל הבנים והבנות בבית סבי, כשהיה לו "הדר מחוקק" בייאקסטרינוסלאוו, ומשם נסע, לפי פקודתו, של אוסישקין לארץ-ישראל. אחר כך הייתי תלמידו בסמינר בבית-הכרם בירושלים.

אח הסדר ערכנו בחיי אבא אצל טבא. כל הבנים וכל הבנות עם משפחתיהם היו באים אליו, כחמישים איש. לא כולל השתתפו בדיאת ההגדה, היו מאלה שישבו ביניהם בסרקלין הגדול ועשו כסעשעשו, ודיברו על מה שדיברו. כחלק הראשון לפני השלחן ערוך" היה נגמר ליד השלחן, היו מופיעים הם ומחשיבים סביבו. אני, כמובן, חסיד הייתי יושב על יד סבי, אשר התעניין בי, כי הייתי הנכד הראשון ~~הנכד הראשון~~ והוא מחוקק, בסס המיוחד לו, ידע לכוון את חינוכי זאת דרכי, וקחל מאותה הליכה לבית הכנסת, גמור בהדגשה ובומיזה על כמה דברים, שקוימו בביתו ולא קוימו בכיחי. היה גם מכוון בנוגע ללימודי, עברית וחורה, איר עשיתי אני משוכנע, שהשפעתו הייתה מכרעת בזאת. ככה, שאני יכול לחשוב עליו, כמעצב עקרי את דרכי, שבין השם הנתי אלה עד היום.

אף על פי שהלכתי בדרכי, בדרכי היהודית-ציונית, עד כמה שאפשר שלמה, אינני יכול להגיד, שכאן היה קונפליקט. נכון יותר להגיד, שכאן היה איזה דו-קיום. היינו, אני לא דושה מאחרים לקיים מצוות, וקונתאורף על זכותי לכך. והדבר היה קשור בסידור מיוחד. בבית גדול כזה, של 8 חדרים, חדרנית, טבחית, כובסת, חופרת, "פרויליין" כשבילי ואחר כך "מדמאזל", בחור"בית אריסטוקרטי-אינסלייבסי

זה, הנה סחירה-נונסנס. מזוזה קבעתי בחילה בחורי בלבד. אחר כך היא נקבעה גם בשאר החדרים. בכוח לכפות עלי דרך בניצוד למצפוני-אני, זאת. היו אולי קונפליקטים בעניינם מעשיים.

אבי ז"ל לא היה בן-ישיבה שהתפקד. הוא בחוקף סביבתו, לאחר גיל 6 או 7, נותק מחיים יהודיים שרשיים, כרבים שסגרו. ואולי בחוק לבו, אם אני עכשיו נזכר בפרטים ובפרטי-פרטים, הבהב הוצון, שאחד מצאצאיו ימשיך את דרך אבותיו. כי סוף-סוף הוא הזמין לי את המורה לעברית ואחר כך את הרבייט לתורה. הלא הוא הראה לי את הציצית הסגולה הקטנה, שהיתה מתנה סבתו, וגם זוג חפצליץ היה בהוך ארוננו. ואם אינני סופה, כמינהג חו"ל/ש-קובדים מחים בסליח לאחר ששוללים את הציציות, היתה כנראה גם סליח בארוננו, כי נעבר בליל-בטליח. אחרי סבא כח, היה משחדל, שיומינו אותי לאיזה סדר כשר למהדרין, אצל קרובים או אצל ידידיו, ככה בייקאטרינוסלאוו ככה בסינקרופול. מה שנוגע לאבי, זכור אני שכתבה לי במכתב בשנה הראשונה לעיליתי לארץ-ישראל ברוסית: "כל יהודי אומר מתוך אכזבה בסוף הסדר: לשנה הבאה בירושלים. ואחרי הנה זכית לא רק לשנה הבאה אלא לשנה זו-בירושלים".

היא גם סייעה לי לעלייתי, היא כתבה את המכתבים לידידותיה וקרובותיה בארץ עד שגיסתו של אוטישקין, רוזה יעקובסון, ושבה אותי כחלמיד בגימנסיה "הרצליה", שילמה שכו לימוד לשנה ועל ידי זה קיבלתי את הסרטי-יקט. כמובן, שלא למדתי אף פעם ב"הרצליה" והיא קיבלה את שכו הלימוד בהזרה. ככה היא ש-סייעה לי לרכז אמצעים בשביל נסיעתי. היא היתה מרוצה מאד, שטוף סוף הגעתי למסותי. כי לולא עלייתי, הייתי מחולגל כעבור כמה שבועות למאסר ולסיביר ואולי דרך סיביר הייתי מגיע לארץ, כשהיו עונן | "החלפות", שבמקום גרוש לסיביר המשטר הסובייטי היה מגוש את הציוני לפלסטינה ש-לו. אני חושב, שהיא הרגישה, שאני איש המחתרת הציונית ולא הגיבה על זה אף פעם. הדבר היה כמובן בטכנה - אולי לא של נפשות ממש, אבל בסכנת-מאסר וגירוש.

וככה גם עם אחיותי. שגם הן היו רחוקות משטירת המצוות. ראו אולי את זאת כ"כחלת ילדות" שתעבור. אבל זאת שחוליד החגדות צור⁴, בגיד, לברוח מן הבית בגלל העניינים הדתיים - אינני יכול להזכר בכך.

אחת מאחיותי לימדתי עברית. האחות השלישית, שנפטרה לפני כמה שנים, נדוּפאה לקומוניסטית במוסקבה, מבלי להכניס להגש אחי בשעה שהייתי שם, אלא רק להדבר אתי בטלפון. זוכר אני כשב-1926 באתי לקבל את האשרה מן הקונסול הבריטי, היא הלכה אתי אל הקונסול הזה, היא הייתה גם אז קומוניסטית, עוד מן המחנות בסימפרופול בהיותה בחורה בת 15, ושם היה שלטון לבן. היא גם הלכה אתי למסעדה צמחוניית על-שם טולסטוי, כדי שאוכל לסעוד משם חם בהיותי במוסקבה; וגם לא התבישה בי בפנימיה שלה, שבה כסטודנטית לרפואה, וכשהיתה באה הביחה, היחק נזהרת בענין הכלים, כדי לא להטריף לי אותם ולפגוע בי על ידי כך. אני יודע, שיש משפחות שדבר כזה יכול היה לגרום לקונפליקט. כאן הוא לא היה.

הורי התענינו מאד בחינוכך של הבנות ושלי; בחרו חמיד, נוסף לבי"ס, במורים טובים. זוכר אני, זה היה בקיסנה (לזקני היתה קיסנה של שני בחים עם גן גדול בעיבורה של העיר ושם היינו מבליים את הקיץ, אם ההורים לא נסעו לרוב אמא הייתה נוסעת לקאקאז, לקורס, לגרמניה; הייתה לוקחת אותי חמיד איתה; עד שעזבתי את רוסיה בעלייתי לארץ-ישראל, לא נפרדתי כמעט אף פעם מאמי. הורי היו מחענינים והיו מדיינים ביניהם והיו גם קוראים בספרות פדגוגית, והנה שמעתי שאבא ואמא והמורה שהיה לי (המורה לעברית, ראובן מוגנסלבסקי) מדיינים, אם לילד בן 5, ששאל שאלות בעניני מיץ, יש להסביר לו את הדברים כהווייתם. ואני הקטן, את חסאי אני מזכיר היום, עומד מאחורי השיחים ומקשיב. והנה התחלטה בפיהם, שהמורה-אס יעאל על ידי-יסביר, והדברים היו טבעיים, מפני שבחצר היו היות, בהמות, ועופות ויטא כמוני היה מתבונן ושואל שאלות. והמורה הסביר לי באופן פדגוגי וסקטי מה שהסביר. וחושב אני, שהורי והמורה לא טעו.

את חינוכי קיבלתי בתחילת בבית ספר למסחר, כללי, אבל דבר רוב החלמידים היו להודים, שלמדו בו גם דת יהודית בשען "זאקון בולשיי", כדי לאפשר לחלמידים יהודים מוכשרים ללמוד בבית ספר חינוך, בשעה שבגימנסיה הממשלתית היו כל מיני קשיים להם. אבא, ~~למורה-ספר חינוך~~ הוא גם הקים את בית-הספר הראשון והיחיד אז בגולה לחינוך אקדמי, "התכניקום היהודי" ביקאטרונוסלאוו בשלהי 1916, שהתקיים כשנה והציג או ש נתיים. גם כשהיינו בסימפרופול דאג אבא לחינוך התיכון שלי, להמשכו, וגם ללימודים עבריים וללימודי תורה.

קונפליקט אחד שקשה לי לשכוח אותו, היה, כשהגעתי להיות בר-מצוה בסימפוזיום לעליה בבית-המדרש להפטרה שלמדת עט העמק של בית המדרש, (שכרו שילמתי מרווחי - מכירת סוכריות וכדומה, בקיץ בחצות, יחף...). עליה לחזרה כיתום... הסיבה היתה פשוטה - אבי היה עסוק בעבודתו גם בשבת, הכשטר היה סובייטי, הקפידו מאד על "קלירקליזם". אבל צדקה לי, שבמאמץ מיוחד יכול היה להיות עמי בבית המדרש, ואולי, סכיון שעלול היה להקרא לספן תורה והבזכות השתכחו מפיו, לא רצה להביך אותי...

אני רוצה לספר פרט אחד של מסירות נפש וכיבוד קברי אבוח מצד אבא ודודא, הווא פרום' חנניה שכטר. זה היה בשנות ה-30. את זה סיפר לי דודי, פרום' אלכסנדר ברס בהיותי בלנינגרד. יצאה גזרה מאי השלטונות הסובייטיים לחסל את בית הקברות היהודי-יוקאטרינוסלאוו - לשם בינוי וכדומה... אבל ניתנו רשות לקרובים, במשך זמן מסוים להעביר את עצמות יקיריהם לבית הקברות החדש-היהודי. והנה אבי, יחד עם ד"ר שכטר גיסה, לקחו על עצמם את הדבר. סבי, סבתי, אבי, כל יתר הקרובים הועברו במשך שבועות פבית הקברות הישן לבית הקברות החדש. והפלאכה נעשתה על ידי שניהם בעצמם. אולי, התפירות עשו הפועלים, אבל העברת העצמות נעשתה על ידי שניהם. ושניהם חלו אחרי זה במשך זמן מסוים מן הזעזועים שהיו בפלאכה זו. ומענין, גם דודי שכטר, שזכה אולי בזכות פעורה זאת למה בורך הטבע והקבר בקבר ישראל, קברו אינו בנמצא כיום. והוא הדין קבר אבא וכל השאר. כי הנציט בלבד היסול החיים, היסלו גם בקיה קברות זה. ובנו ד"ר שכטר, דודני המשורר הסובייטי-יהודי מרק (מרדכי) שכטר, שנפטר שם לפני כמה שנים כבן 50, כתב באחד משיריו - "קבר אבי" והוא גם הורגם לעברית - שאחרי המלחמה הי לדיניפרו-פטורבסק, ושלושה ימים חיפש קבר אביו ולא מצאו. אבא, אותו שכטר כתב, לפני יובטוהגו, ייר בשם "באבי יאר", בשבבו פצוע בקיוב מול באבי-יאר בבית החולים הצבאי - נפצע כחיל בקרבות.

אבי עליה הצלוח ירעה כמה שפות, חוץ מרוסית וקצת עברית וגם גרמנית, צרפתית ואנגלית. היתה פורטת על הפסנתר וגם אותי בקטנותי לימדו לנגן על הפסנתר. גם אחיותי ניגנו. לאבא היתה ספריה גדולה, בחוף ספריו היו ספרים ברוסית ביווא היה במאתום על פועון יהודי, "ייבריסקייא ז'יזן".

ולסיום:

אולי, זוהר האוטוריטטה של זקני, רבי משה כרפס ז"ל, הוא שהיה מרחף ומגין עלי לא רק בהייו, אלא גם אחרי מותו. הוא היה פיקח חכם ומכובד - על כן ליה מאן דפליג בכל המשפחה. זו דרך הסב שממשיכה הוא הנכד.

כל הזכויות שמורות למחבר.
תהילה שודר ברשות השידור -
קול ישראל בירושלים, בהשרי
- מוחטון התשס"ח, בסידרה -
"עם אישים דחיים" (יום א').
המראיין: דן רביב. הוקלס
בשלהי התשכ"ז, בבית המחבר
בירושלים, הר"ן 7. כאן
הדברים מובאים בשינויים
קלים, צולם ב"הכתב" ב-500
עותקים מן הטקסט, שנרפס
במכונה בידי דינה הרבני,
אשה המחבר.

*my 2.50 : 111111